

KAMBAG'ALLIKNI BAHOLASH TAMOYILLARI VA MEZONLARI: JAHON BANKI VA AQSH MISOLIDA

Jahongir Alisher o'g'li Ilhomjonov

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola iqtisodiyotdagi mumhum makroiqtisodiy kursoratgich bo'lgan kambag'allik darajasini aniqlashning *Jahon banki* va AQSh tajribasini o'ziga xosliklarini yoritib berishga qaratilgan.

Kalit so'z: kambag'allik, mutloq qashshoqlik, kambag'allik chegarasi, rasmiy qashshoqlik, koronavirus (COVID-19), Jahon banki.

KIRISH

Kambag'allik bugun zamonamiy dunyoning yechimi topilishi zarur bolgan eng muhum masalalaridan biri hisoblanadi. Hozirgi kunda dunyo aholising deyarli 10 foizi mutloq qashshoqlida shuningdek, dunyo aholisining 22 foizini tashkil qiluvchi 107 ta rivojlanayotgan mamlakatda 1,3 milliard kishi ko'p qirrali qashshoqlikda yashaydi. Biroq masala qanchalik jiddiy bo'lishiga qaramay kambag'allikni aniqlashning dunyo hamjamiyatida yaxlit va aniq manzarani ko'rsatib beruvchi o'lchov tizimlari shakillanmagan. Bu esa kambag'allikni bartaraf etish uchun samarali siyosat yaratishga to'sqinlik qilmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Jahon banki mezoni

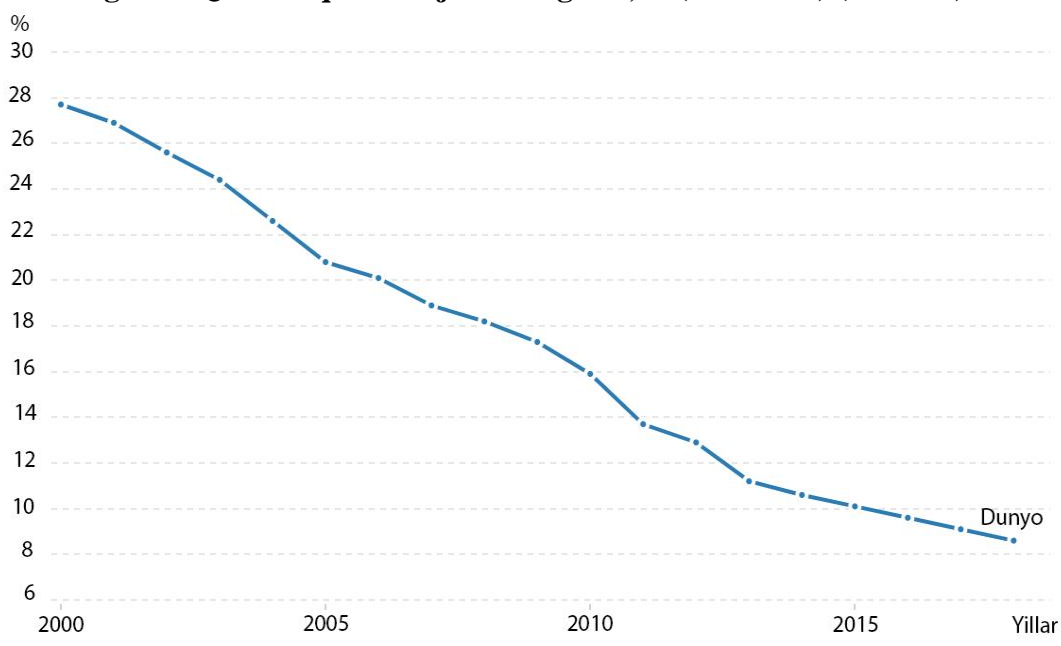
Qashshoqlikni o'lchash va qashshoqlikni qisqartirish natijalarini e'lon qilish Jahon bankining uzoq yillik ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. 2015-yilda global qashshoqlikni yanada kengroq o'lchash va monitoring qilish bo'yicha tavsiyalar berish uchun Global qashshoqlik bo'yicha komissiya tuzulgan. Komissiya 21 ta tavsiya berdi. Ular pulga aloqador bo'lmagan chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan holda qashshoqlikni o'lchash ko'lamini kengaytirishni, global qashshoqlikning ijtimoiy o'lchovini joriy qilishni va kambag'allarning global profilini nashr qilishni o'z ichiga oladi.

Jahon banki guruhi ushbu tavsiyalarning aksariyat qismini qabul qilish majburiyatini oldi. 2017-yilda u bir-birini to'ldiruvchi ikkita global qashshoqlik chegarasini joriy qildi, ulardan

rivojlanish darajasi Xalqaro qashshoqlik chegarasini (kuniga 1,90 dollar) kam taraqqiy etgan dunyo mamlakatlari uchun mezon sifatida foydalanish mumkin. Bir kishi uchun kuniga 3,20 va 5,50 dollarlik qashshoqlik chegaralari Xalqaro qashshoqlik chegarasini to'ldiradi lekin o'rmini bosmaydi.

1-grafik Qashshoqlik darajasi kuniga \$1,90 (2011 PPP) (aholi %)

2018-yilda Jahon bankining “Qashshoqlik boshqotirmasi” hisobotida Jahon banki qashshoqlikni aniqlash va o'lchash usullarini kengaytirdi:

- Ijtimoiy qashshoqlikning yangi o'lchovini taqdim etish, mutloq qashshoqlikning mutlaq kontseptsiyasini va mamlakatlar bo'ylab ehtiyojlarni aks ettiruvchi nisbiy qashshoqlik tushunchasini birlashtirish;

- Uy xo'jaliklari iste'moli va 1,90 dollarlik xalqaro qashshoqlik chegarasiga bog'langan, ammo ta'lim va kommunal xizmatlardan foydalanish to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan holda chora-tadbirlarni kengaytiruvchi ko'p o'lchovli qashshoqlik chorasini joriy etish;

- Uy xo'jaliklari ichidagi kambag'allikdagi farqlarni, shu jumladan yoshi va jinsi bo'yicha o'rganish.

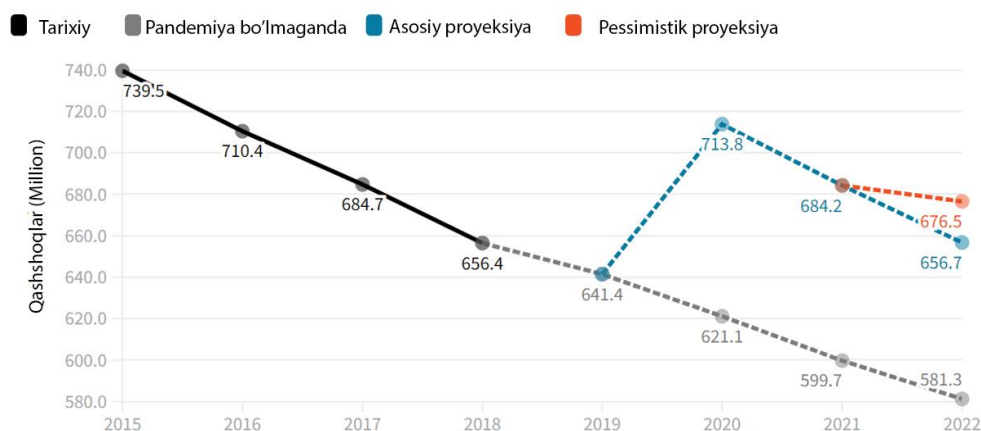
Jahon banki guruhi yiliga ikki marta ikki sahifali qashshoqlik, umumiy farovonlik va tengsizlik tendentsiyalarini ta'kidlaydigan va qashshoqlik tarixining mamlakat kontekstini ta'minlaydigan " Qashshoqlik va tenglik " ma'lumotlarini ishlab chiqaradi. 2019-yil sentabr oyida mamlakatdagi qashshoqlik brifinglari 115 dan ortiq mamlakatlar uchun

qashshoqlikning ko'p o'lchovli ko'rsatkichlari to'g'risidagi ma'lumotlarni ham e'lon qila boshladi.

2020-yilda koronavirus (COVID-19) halokatli pandemiyaning, xususan, kambag'al va zaif qatlamlarga ta'sirini o'lchashda yangi muammoni qo'ydi. Yuzmayuz suhbatlarga asoslangan so'rovlarga ijtimoiy masofaviy protokollar va harakatlanish cheklovlari to'sqinlik qiladi. Siyosatchilar inqiroz oqibatlari, shuningdek, hayotni saqlab qolish va yashash vositalarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha o'zlarining siyosat choralari samaradorligi haqida o'z vaqtida va tegishli ma'lumotlarga muhtoj. Jahon banki tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan telefon so'rovlari COVID-19 ning uy xo'jaliklari va jismoniy shaxslarga ta'sirini monitoring qilish uchun hozirda barcha rivojlanayotgan mintaqalar bo'ylab 100 dan ortiq mamlakatlarda tayyorlandi yoki amalga oshirilmoqda. Bunga Janubiy Osiyo va Lotin Amerikasida mos ravishda 42 000 va 13 000 uy xo'jaliklarini qamrab olgan keng ko'lamli mintaqaviy so'rovlar kiradi. So'rov raundlari har 4-6 haftada 12 oy davomida o'tkaziladi. (2-grafik)

Shuningdek, biz mahalliy potentsialni oshirish, mamlakatlarga qashshoqlik bo'yicha tadqiqotlarni ishlab chiqish va amalga oshirish hamda natijalarni baholashda yordam berish uchun davlat statistika idoralari bilan hamkorlik qildik. Tarixan, qashshoqlikni o'lchash uchun foydalaniladigan uy xo'jaliklari so'rovlari mamlakat resurslari va imkoniyatlariga qarab har uch, besh yoki hatto 10 yilda bir marta amalga oshirilgan. Ammo ko'pgina mamlakatlarda qashshoqlikka qarshi kurash ma'lumotlarning etishmasligi tufayli cheklandi. 2002 yildan 2012 yilgacha bo'lgan davrda 29 ta davlatda qashshoqlik to'g'risidagi ma'lumotlar yo'qligi sababli, katta ma'lumotlar bo'shliqlarini bartaraf etish Jahon bankining ustuvor vazifamiz bo'ldi.

2-grafik *Mutloq qashshoqlikning hozirgi holati, 2015-2022*

Shuningdek, biz mahalliy potentsialni oshirish, mamlakatlarga qashshoqlik bo'yicha tadqiqotlarni ishlab chiqish va amalga oshirish hamda natijalarni baholashda yordam berish uchun davlat statistika idoralari bilan hamkorlik qildik. Tarixan, qashshoqlikni o'lchash uchun foydalaniladigan uy xo'jaliklari so'rovlari mamlakat resurslari va imkoniyatlariga qarab har uch, besh yoki hatto 10 yilda bir marta amalga oshirilgan. Ammo ko'pgina mamlakatlarda qashshoqlikka qarshi kurash ma'lumotlarning etishmasligi tufayli cheklandi. 2002 yildan 2012 yilgacha bo'lgan davrda 29 ta davlatda qashshoqlik to'g'risidagi ma'lumotlar yo'qligi sababli, katta ma'lumotlar bo'shliqlarini bartaraf etish bizning ustuvor vazifamiz bo'ldi.

2015-yil oktabr oyida Jahon banki rivojlanayotgan davlatlar va xalqaro hamkorlar bilan dunyoning 78 ta eng qashshoq mamlakatida har uch yilda bir marta uy xo'jaliklari darajasida so'rov o'tkazilish rejalashtirildi, birinchi bosqich 2020 yilgacha yakunlanishi kerak. 2015 yildan 2018 yilgacha 42 ta davlat Afrikaning Sahroi Kabirda uy xo'jaliklari so'rovlari o'tkazildi va 2018 va 2020 yillar oralig'ida taxminan 23 ta mamlakatda bitta rejalashtirilgan. Shuningdek, Jahon banki an'anaviy so'rovlar orasidagi bo'shliqlarni to'ldiruvchi va to'ldiradigan yangi, qisqaroq so'rovlarni ishlab chiqmoqda.

Loyiha ta'sirini monitoring qilishda Bank guruhi real vaqt rejimida natijalarni yaxshilash va o'lchash uchun ikkita asosiy vositaga ega: Instant Frequent Tracking (SWIFT) va Iterative Beneficiary Monitoring (IBM) orqali farovonlik so'rovi. Ushbu vositalar mobil texnologiyalarga, katta va kichik ma'lumotlarga tayanib, muayyan loyiha natijalari va loyiha benefitsiarlarining iste'moli/daromadlari haqida ma'lumot beradi. Hozirgi vaqtda IBM FCV va FCV bo'lmagan kontekstlarda 40 dan ortiq operatsiyalarda keng tarqalgan. SWIFT arzon ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish orqali qashshoqlik va sektorga xos ko'rsatkichlarni bog'lashda muhim rol o'ynaydi.

Rasmiy global, mintaqaviy va mamlakatdagi qashshoqlik natijalari Jahon banki Poverty & Equity Data Portal va PovcalNet kabi onlayn portallar orqali to'playdigan va tarqatadigan ma'lumotlarga asoslanadi. Oxirgi yangilangan: 2021-yil 16-aprel

AQSH da qashshoqlikni o'lchash

Qo'shma Shtatlarda qashshoqlik inson yoki oilaning daromadini belgilangan qashshoqlik chegarasi yoki asosiy ehtiyojlarni qoplash uchun zarur bo'lgan minimal daromad miqdori bilan solishtirish orqali o'lchanadi. Daromadlari chegaradan past bo'lgan odamlar kambag'al deb hisoblanadi.

AQSh aholini ro'yxatga olish byurosi qashshoqlikni o'lchash uchun mas'ul bo'lgan davlat organidir. Buning uchun u ikkita

asosiy chora-tadbirlardan foydalanadi, bular: rasmiy qashshoqlik chorasi va qo'shimcha qashshoqlik chorasidir.

Rasmiy Qashshoqlik O'lchovi

Aholini ro'yxatga olish byurosi qashshoqlik holatini rasmiy qashshoqlik o'lchovi (RKO') yordamida aniqlaydi, u soliqqa tortilgunga qadar pul daromadlarini 1963 yilda eng kam oziq-ovqat dietasidan uch baravar yuqori bo'lgan va oila kattaligiga moslashtirilgan chegara bilan taqqoslaydi.

RKO' aholining necha foizi kambag'al ekanligini aniqlash uchun ushbu uchta element - daromad, chegara va oila hisob-kitoblaridan foydalanadi.

Rasmiy qashshoqlik hisob-kitoblari fevral, mart va aprel oylarida yiliga taxminan 100 000 ta manzilni tanlash bilan o'tkaziladigan Joriy Aholi So'rovi yillik ijtimoiy va iqtisodiy qo'shimchasidan olingan.

2016 yilda, ma'lumotlar mavjud bo'lgan eng so'nggi yil, RKO' milliy qashshoqlik darajasi 12,7 foizni tashkil etdi. 40,6 million kishi qashsho

Joriy Aholi So'rovi yillik ijtimoiy va iqtisodiy qo'shimchasi so'rovnomasi 50 dan ortiq manbalardan olingan daromadlar haqida so'raydi va 27 tagacha turli xil daromad miqdorini qayd etadi. *Daromad* soliqlarni to'lashdan oldin quyidagi manbalarni o'z ichiga olgan holda RKO' tomonidan belgilanadi: daromad ishsizlik va ishchilarning kompensatsiyasi, ijtimoiy havfsizlik, qo'shimcha xavfsizlik daromadi, jamoat yordami faxriylarning to'lovlari, pensiya yoki pensiya daromadi, dividendlar, bolalarni qo'llab-quvvatlash, ta'lim yordami, boshqa turli manbalar

RKO' daromad sifatida qo'shimcha oziq-ovqat yordam dasturi imtiyozlari va uy-joy yordami kabi naqd bo'lmagan davlat imtiyozlarini o'z ichiga olmaydi.

RKO' chegarsi qanday ornatildi

Qashshoqlik chegaralari, kambag'allikdan qochish uchun zarur bo'lgan minimal daromad har yili [iste'mol narxlarini indeksidan](#) foydalangan holda inflyatsiya uchun yangilanadi va oilaning kattaligi, tarkibi va uy egasining yoshiga qarab tuzatiladi.

RKO' chegaralari geografik jihatdan farq qilmaydi. * 2016 yilda to'rt kishilik oila uchun RKO' qashshoqlik chegarasi 24 339 dollarni tashkil etdi. Qashshoqlik chegaralari turli maqsadlarga xizmat qiladi, jumladan, vaqt o'tishi bilan qashshoqlikni kuzatish, turli demografik guruhlardagi qashshoqlikni taqqoslash va bir qator federal yordam dasturlariga muvofiqlikni aniqlash uchun boshlang'ich nuqta sifatida.

* Aholini ro'yxatga olish byurosi ogohlik qiladiki, chegaralar odamlarning yashashi uchun qancha daromad olishi kerakligini

to'liq hisobga olish sifatida emas, balki "statistik mezon" sifatida talqin qilinishi kerak. Ular Amerikada qashshoqlikni aniqlash va miqdorini aniqlash, shuningdek, qashshoqlikda bo'lgan odamlar va oilalar sonidagi o'zgarishlarni va vaqt o'tishi bilan ularning xususiyatlarini qayd etish uchun mo'ljallangan edi.

Qo'shimcha Kambag'allik O'lchovi

Aholini ro'yxatga olish byurosi 2010 yilda Qo'shma Shtatlardagi qashshoqlikning muqobil ko'rinishini taqdim etish uchun qo'shimcha qashshoqlik o'lchovi yoki QKO' ni joriy etdi, bu 21-asrdagi hayotni, jumladan, zamonaviy ijtimoiy va iqtisodiy voqeliklar va hukumat siyosatini yaxshiroq aks ettiradi.

Nomidan ko'rinib turibdiki, QKO' qashshoqlikning rasmiy o'lchovini to'ldiradi, lekin uning o'rnini bosmaydi, bu qashshoqlik bo'yicha rasmiy statistik ma'lumotlar va vositalar bilan sinovdan o'tgan dastur muvofiqligini aniqlash uchun mamlakat manbai bo'lib qoladi.

Rasmiy qashshoqlik o'lchovi va QKO' ni yonma-yon taqqoslashda, aholini ro'yxatga olish byurosi ularning o'lchov birliklari, qashshoqlik chegarasi, chegara sozlamalari (masalan, oila kattaligi bo'yicha), yangilash chegaralari va umumlashtirilgan manbalar sifatidagi farqlarini qayd etadi. Quyidagi 1-jadvalda

1-jadval Kambag'allik o'lchovi tushunchalari qashshoqlikning rasmiy o'lchovi va qo'shimcha qashshoqlik chorasi o'rtasida farqlanadi

Kambag'allikni o'lchash komponenti	Rasmiy qashshoqlik o'lchovi	Qo'shimcha kambag'allik o'lchovi
O'lchov birliklari	Oilalar (eslatmaga qarang) yoki aloqasi bo'lmagan shaxslar	Resurs birliklari (oilaning rasmiy ta'rifi, shuningdek har qanday asosiy qarindosh bo'lmagan bolalar, tarbiyalanuvchilar, turmushga chiqmagan sheriklar va ularning qarindoshlari) yoki aloqasi bo'lmagan shaxslar (oila ta'rifiga boshqacha tarzda kiritilmagan)

Qashshoqlik chegarasi	1963 yilda minimal oziq-ovqat dietasidan uch baravar qimmatroq	Oziq-ovqat, kiyim-kechak, boshpana va kommunal xizmatlar (OKBK) xarajatlari asosida
Chegara sozlamalari	Oilaning kattaligi, tarkibi va uy egasining yoshiga qarab farqlanadi	Oilaning kattaligi va tarkibi, shuningdek, uy-joy narxidagi farqlar uchun geografik tuzatishlar bilan farqlanadi
Eshiklarni yangilash	Iste'mol narxlari indeksi: Barcha moddalar	OKBK bo'yicha xarajatlarning besh yillik harakatlanuvchi o'rtacha ko'rsatkichi
Resurs o'lchovi	Soliq to'lashdan oldingi yalpi pul daromadi	Naqd pul daromadlari yig'indisi

Izoh: "Oila" aholini ro'yxatga olish byurosi tomonidan ta'riflanganidek, "tug'ilish, nikoh yoki farzandlikka olish bilan bog'liq bo'lgan va birga istiqomat qiluvchi ikki yoki undan ortiq kishidan (ulardan biri uy egasi) iborat guruh; barcha bunday odamlar (shu jumladan, qarindosh oila a'zolari) bir oila a'zolari hisoblanadilar.

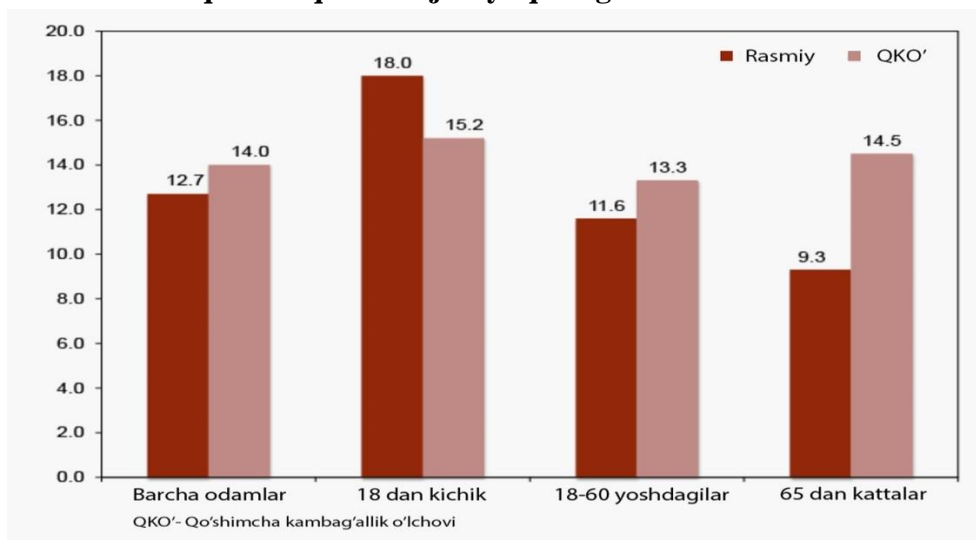
2016 yildagi rasmiy va QKO' qashshoqlik ko'rsatkichlarining umumiy aholi soni va uchta yosh guruhi o'rtasida taqqoslanishi: 18 yoshgacha, 18 yoshdan 64 yoshgacha bo'lgan kattalar va 65 va undan katta yoshdagi qariyalar 2-rasmda keltirilgan.

Aksariyat guruhlar uchun QKO' qashshoqlik darajasi rasmiy qashshoqlik darajasidan yuqori edi; Bolalar bundan mustasno, 15,2 foiz kambag'allar QKO'dan foydalanadi va 18,0 foiz kambag'allar rasmiy o'lchovdan foydalanadilar. Tahlilchilar QKO'bolalarning qashshoqlik darajasining pastligini, asosan, qo'shimcha oziq-ovqat yordam dasturi (ilgari Oziq-ovqat markalari) imtiyozlari kabi naqd pulsiz imtiyozlarni o'z ichiga olganligi bilan bog'lashadi.

65 va undan katta yoshdagi odamlar uchun kambag'allik darajasi ancha yuqori (14,5 foizga nisbatan 9,3 foizga nisbatan RKO) - qisman ushbu yosh guruhidagi uy egalari bo'lgan oilalar uchun rasmiy chegaralar pastroq o'rnatilganligini ko'rsatadi, QKO'chegaralari esa yoshga qarab farq qilmaydi.

Bundan tashqari, QKO'darajasi 65 va undan katta yoshdagi odamlar uchun yuqoriroqdir, chunki u cho'ntagidan tibbiy xarajatlarni o'z ichiga oladi, bu odatda keksalar uchun yuqori bo'ladi, rasmiy chora esa ularni hisobga olmaydi.

Shakl 2. Jami aholi va yosh guruhlari bo'yicha RKO' va QKO'o'lchovlaridan foydalangan holda qashshoqlik darajasi, 2016 yil, RKO' bolalarning qashshoqlik darajasi va QKO' keksa qashshoqlik darajasi yuqoriligini ko'rsatadi.

XULOSA

Yuqoridagi shular oydinlashyabdiki: kambag'alilikni hisoblash bir muncha murakkab va uzoq vaqt talab qiladigan jarayon hisobalanadi. Shuningdek har bir mintaqaning o'z xususiyatidan kelib chiqqan holda kambag'allik hisoblash timizlari mavjuda. O'lchov meyorlarining turlicha ekanligi kambag'allikni bartaraf etishga sezilarni salbiy tasir ko'rsatmoqda.

REFERENCES

1. L. Fox, "Qo'shimcha kambag'allik chorasi: 2016", Joriy aholi hisobotlari P60-261 (RV), 2017 yil sentyabr oyida qayta ko'rib chiqilgan.
2. E. Filipp Devis va Migel Sanches-Martinesning "Qashshoqlikning iqtisodiy nazariyalari" (2015)
3. Martin Ravallion "Qashshoqlik iqtisodiyoti" Oxford University (2016).
4. www.worldbank.org
5. www.irp.wisc.edu